

How Can Urban Planners Pursue Their Social Responsibility?: A case study of Urban Planners' Encounter with the Approvals of Tehran's Article 5 Commission

Mohammad Saleh Shokouhibidhendi¹ ✉, Mahdi Azizi Hamedani²

1. (Corresponding Author) *Department of Urban Planning, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran*

E-mail: shokouhi@iust.ac.ir

2. *Department of Architecture, School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran*

E-mail: mahdyhamedany@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:
Research Paper

Article History:

Received:

20 July 2025

Received in revised form:

2 September 2025

Accepted:

9 October 2025

Available online:

28 October 2025

Keywords:

*Urban Planning,
Social Responsibility,
Power,
Network,
The 5th Article
Commission,
Tehran City.*

ABSTRACT

Urban planning has evolved from a specialized and technocratic field to an interdisciplinary subject with political and social nature. Urban planning professionals typically work for government or public employers, and from this perspective, it might be assumed that they are inevitably bound to fulfill the demands of their employers. However, planners are advocates for the people and even for future generations who have yet to be born. For this reason, urban planners need tools to fulfill their social responsibilities (especially in situations where their primary tool -the urban development plans-loses its effectiveness). The research method in this study is narrative. This study, based on a case study (the experience of urban planners dealing with the approvals of the Article 5 Commission of Tehran during the sixth term of urban management), shows how tools such as holding specialized meetings in social oversight institutions or universities, drafting new plans to preserve public interest, issuing statements, referring to judicial authorities, organizing press conferences, lobbying, publishing articles, and writing letters to higher authorities assist planners in striving to fulfill their social responsibility and create a network to pursue public rights. Finally, although these efforts may not always lead to the desired outcomes for urban planners, continuous steps in a gradual process toward reforming procedures will increase the cost of unscientific actions and the violation of public rights, and reduce the likelihood of similar mistakes being repeated in the future.

Citation: Shokouhibidhendi, M. S., & Azizi Hamedani, M. (2025). How Can Urban Planners Pursue Their Social Responsibility?: A case study of Urban Planners' Encounter with the Approvals of Tehran's Article 5 Commission. *Journal of Future City, Indigenous Thought*, 1 (2), 43-60.

<http://doi.org/10.22034/future.2026.23462.1021>

© The Author(s)

Publisher: Yazd University

Extended Abstract

Introduction

Urban planning has undergone fundamental transformations over the past few decades, evolving from a purely technical and expert-driven field into an interdisciplinary domain with political, social, and cultural dimensions. Along this path, the duties and responsibilities of urban planners have also changed and become more complex. Urban planners are not only accountable to government employers but also bear a heavy social responsibility as advocates and representatives of the people, including future generations. Urban planning has shifted from a strictly technical profession to a multidisciplinary subject with political and social characteristics. Urban planners typically work as employees or consultants of governmental or public institutions and might be perceived as being obliged merely to execute the orders and demands of their employers. However, this perception is inaccurate because planners are, in fact, advocates and defenders of citizens' rights as well as the rights of future generations who have not yet been born but to whom planners are indirectly responsible. Given this complex position, urban planners require various tools to effectively fulfill their social responsibilities. This issue becomes even more critical when their primary tool -urban development plans-loses its effectiveness. Sometimes planners collaborate directly with managers and policymakers of powerful institutions, but often, for various reasons, they cannot directly participate in decision-making or be heard. Therefore, the key question is: under such conditions, how can urban planners fulfill their duties? Do they bear any commitment or responsibility against decisions that are incorrect or detrimental to public interests? And if such commitments exist, what tools do they have to perform their social role? This study, relying on a case study, attempts to answer these questions and highlight the role of urban planners in confronting complex urban management challenges. This article aims to demonstrate, through examining a case study of urban planners' interactions with the approvals of the 5th Article Commission of Tehran during the sixth city

management term, how these individuals can use various tools to play their role in protecting public rights and fulfilling social responsibilities.

Methodology

The research method employed in this study is a narrative approach based on autoethnography. Autoethnography allows researchers to analyze complex social processes by precisely and deeply recording their own or others' direct experiences. The case studied is the encounter of urban planners with the approvals of the Article 5 Commission of Tehran during the sixth term of urban management from 2021 onward. During this period, the number of the commission's approvals significantly increased, reaching four times the previous numbers, some of which were seriously criticized by urban planners. In some cases, urban planners attempted to halt or amend certain approvals. The authors of this study participated in some of these activities and, by using autoethnography, have been able to provide a documented report reflecting the challenges, tools, and strategies employed.

Results and Discussion

The results show that efforts by urban planners to enhance transparency, institutionalize lawfulness within governance bodies, preserve public rights, and combat urban profiteering are difficult to achieve using traditional urban planning tools. Indeed, when planners consider themselves responsible for a broad society -including those who lack the ability or awareness to defend their rights and future generations not yet born- they must adopt an approach beyond administrative and contractual duties. Under such conditions, planners are required to engage in social mobilization, civic education, advocacy and support for people, and mediation among diverse social groups. To fulfill these roles, they need a variety of tools to raise public awareness and create an effective network for pursuing public rights. These tools include organizing expert meetings within social oversight bodies and universities, drafting new legal proposals, issuing official statements, referring matters to

judicial authorities, holding press conferences, targeted lobbying, publishing specialized articles, and communicating with higher authorities. These instruments enable planners to play their role in safeguarding public interests regardless of formal affiliations.

Conclusion

This study indicates that although urban planners' efforts may not always achieve the desired outcomes or fully guarantee all public rights, continuous and consistent steps toward reforming procedures play a crucial role in raising the costs of unscientific actions and infringement of public rights, thereby reducing the likelihood of repeating similar mistakes in the future. In other words, urban planners, as defenders of public rights, must move beyond formal frameworks and contractual agreements and actively pursue their social responsibility by leveraging diverse tools and social networking. Establishing such networks can strengthen planners' positions in urban policy-making and effectively contribute to the preservation of public interests.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The introduction, theoretical foundations, method, discussion, and conclusion sections were written by the first author, and the case study section was written by the second author.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

روایت مواجهه مسئولانه، الگویی برای آینده برنامه‌ریزی شهری مطالعه موردی: مصوبات کمیسیون ماده ۵ تهران

محمد صالح شکوهی بیدهندی^۱، مهدی عزیزی همدانی^۲

۱- نویسنده مسئول، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران. رایانامه: shokouhi@iust.ac.ir

۲- گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران. رایانامه: mahdyhamedany@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>برنامه‌ریزی شهری، سیری را از یک حوزه تخصصی و فن‌سالارانه به سمت یک موضوع بین‌رشته‌ای با ماهیت سیاسی و اجتماعی طی کرده است. حرفه‌مندان شهرسازی، معمولاً برای یک کارفرمای دولتی یا عمومی کار می‌کنند و از این جهت ممکن است تصور شود که ناگزیر از انجام خواسته‌های کارفرما هستند. با این حال، برنامه‌ریزان و کیل مردم و حتی وکیل نسل‌های آینده که هنوز به دنیا نیامده‌اند هستند. به همین جهت، برنامه‌ریزان شهری نیاز به ابزارهایی دارند که بتوانند مسئولیت اجتماعی خود را انجام دهند (این در شرایطی است که ابزار اصلی برنامه‌ریزان، یعنی برنامه‌های توسعه شهری کارایی خود را از دست می‌دهد). روش تحقیق در این مطالعه، روش روایتی است. پژوهش حاضر با استناد به یک مطالعه موردی (تجربه مواجهه شهرسازان با مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دوره ششم مدیریت شهری) نشان داده است که چگونه ابزارهایی مثل برگزاری نشست‌های تخصصی در نهادهای نظارت اجتماعی یا در دانشگاه‌ها، نگارش پیش‌نویس طرح‌های جدید برای حفظ منفعت عامه، انتشار بیانیه، رجوع به مراجع قضایی، برگزاری کنفرانس مطبوعاتی، لابی، انتشار مقاله و نامه به مراجع بالادست به کمک برنامه‌ریزان می‌آیند تا بتوانند در جهت انجام مسئولیت اجتماعی خود تلاش کنند و شبکه‌ای برای پیگیری حقوق عامه ایجاد کنند. در نهایت اینکه گرچه ممکن است این تلاش‌ها هم به نتیجه دلخواه برنامه‌ریزان شهری منتهی نشود، با این حال گام‌های مستمر در مسیری تدریجی در جهت اصلاح رویه‌ها، هزینه اقدامات غیرعلمی و تضییع حقوق عامه را بالاتر خواهد برد و احتمال تکرار اشتباهات مشابه در آینده را کم می‌کند.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۹</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷</p> <p>تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۰۸/۰۶</p> <p>واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی شهری آینده، مسئولیت اجتماعی، قدرت، شبکه، کمیسیون ماده پنج، شهر تهران.</p>
<p>استناد: شکوهی بیدهندی، محمد صالح و عزیزی همدانی، مهدی. (۱۴۰۴). روایت مواجهه مسئولانه، الگویی برای آینده برنامه‌ریزی شهری مطالعه موردی: مصوبات کمیسیون ماده ۵ تهران. دو فصلنامه شهر آینده، اندیشه بومی، ۱ (۲)، ۶۰-۴۳.</p> <p>http://doi.org/10.22034/future.2026.23462.1021</p>	

مقدمه

برنامه‌ریزان شهری در برخی موارد طرف مشورت و طرف قرارداد نهادهای صاحب قدرت قرار دارند، با این حال در بسیاری اوقات چنین نیست. در چنین شرایطی، برنامه‌ریزان شهری ممکن است طرف قرارداد مدیران و سیاست‌گذاران نباشند. آیا در چنین شرایطی نیز برای این برنامه‌ریزان وظایفی قابل تعریف است؟ اگر صاحبان قدرت (برای نمونه مدیران شهری) اقداماتی انجام دهند که بر منافع عامه اثر منفی داشته باشد، آیا برنامه‌ریزان به سبب مسئولیت اجتماعی خود تعهدی برای ایفای نقش دارند؟ اگر چنین تعهدی وجود دارد، چه ابزارهایی عملاً برای چنین ایفای نقشی وجود دارد؟ به عبارت دیگر، برنامه‌ریزان شهری در شرایطی که طرف قرارداد صاحبان قدرت نیستند و حرف‌هایشان شنیده نمی‌شود، با چه روش‌هایی می‌توانند در جهت حفظ حقوق و منافع مردم فعالیت کنند؟

پژوهش حاضر تلاش خواهد کرد تا با بررسی یک نمونه، نشان دهد که برنامه‌ریزان شهری از چه ابزارهایی برای اثرگذاری استفاده می‌کنند. نمونه مورد مطالعه، نحوه مواجهه برنامه‌ریزان با مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دوره ششم مدیریت شهری (از سال ۱۴۰۰) است.

در خصوص کمیسیون‌های ماده پنج، تا کنون پژوهش‌های مختلفی انجام شده که از جمله به نقش آن بر توسعه پایدار (کاوسی رکعت و حسینی، ۱۳۹۶)، اثرات آن بر ترافیک شهری (نصر اصفهانی و دیگران، ۱۳۹۲)، اثر آن بر تخریب خاک‌های کشاورزی (امیری، ۱۳۹۸)، مسئولیت مدنی آن در برابر خسارات (خوبیاری و کشاورزی، ۱۴۰۰)، پیامدهای تصمیمات آن بر تراکم شهری (مرادی، ۱۴۰۲)، اثر مصوبات آن بر ساخت‌وساز (کبیری و همکاران، ۱۴۰۲)، تأثیر آن بر کاربری‌های اراضی (محمدی، ۱۴۰۱؛ عبده کلاه چی، ۱۴۰۴؛ فروهر و خیرالدین، ۱۳۹۵) و نتایج تصمیمات این کمیسیون بر حقوق و منافع گروه‌های مختلف (محمدی و رضائی، ۱۳۹۹) پرداخته‌اند. با این حال، پژوهش‌های موجود به نحوه مواجه شدن جامعه مدنی و تخصصی با این کمیسیون توجه نداشته‌اند. در دوره ششم مدیریت شهری، شماری از مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران انتقاداتی را از سوی شهروندان موجب شده‌اند. در برخی موارد، برنامه‌ریزان شهری تلاش‌هایی برای توقف اجرای برخی مصوبات داشته‌اند که پژوهش حاضر سعی در مستند کردن آن‌ها خواهد داشت. روش تحقیق در این مطالعه روش روایتی (Narrative research method) است که با استناد به مستندات منتشر شده همراه می‌شود.

مبانی نظری

جایگاه برنامه‌ریزی شهری: از برنامه‌ریزی آمرانه تا برنامه‌ریزی توسط مردم

برنامه‌ریزی شهری از رویکرد فن‌سالارانه‌ای که در سال‌های دور گذشته داشت، به تدریج به سمت تلقی‌های اجتماعی‌تر و عدالت‌خواهانه‌تر حرکت کرده است. برنامه‌ریزی در گذشته بیشتر رویکرد تکنیکی (یا رویکرد فن‌گرای مطیع^۱) داشته و مبتنی بر کار شهری مهندسی‌ن بوده است. در این رویکرد برنامه‌ریز به کسانی که بر سر قدرت هستند و برای سفارش کار اقتدار و منابع لازم را در اختیار دارند، پاسخگوست. این رویکرد روابط نهادی موجود را به زیر سؤال نمی‌برد؛ بلکه به آن گردن نهاد و با تمرکز بر ارزش کارآمدی، تداوم این روابط را بدیهی می‌انگارد؛ بنابراین خادم و مورد حمایت اساسی گروه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مستقر است. اما امروزه با نقد رویکرد تکنیکی، رویکرد عدالت اجتماعی در برنامه‌ریزی مطرح می‌شود که برآمده از نگرانی در خصوص هزینه‌های انسانی وارد شده بر کسانی است که از شهری

1. Deferential Technician Approach

شدن و صنعتی‌شدن شتابان زیان‌دیده‌اند. این رویکرد که موضعی انتقادی نسبت به مناسبات اجتماعی و نهادی دارد، مسائل اجتماعی را از منظر کسانی می‌نگرد که از آن مناسبات اجتماعی و نهادی آسیب‌دیده بودند، یعنی از پایین به موضوع نگاه می‌کند، و سطوح گسترده؛ اما متفاوتی از حمایت از فقرا و سرکوب‌شدگان سرلوحه کارش است (مارکوزه، ۱۴۰۰). برخلاف معماران که اهمیت زیادی برای تأمین نظر کارفرمای خود قائل‌اند (علی‌الحسابی و یوسف‌زمانی، ۱۳۸۹: ۳۱)، شهرسازان در بسیاری از موارد ناگزیرند با هدف تأمین منفعت عمومی، در مقابل خواسته‌های کارفرمای خود بایستند و در عین حال همچنان مطالبه پرداخت صورت‌وضعیت مالی پژوهش خود را از همان کارفرما داشته باشند.

مشاهده می‌شود که تلقی کنونی از برنامه‌ریزی شهری، محدود به ایفای نقش به‌عنوان مهندس مشاور طرف قرارداد با کارفرمای صاحب قدرت نیست، بلکه در بسیاری موارد، برنامه‌ریز شهری درست در مقابل صاحبان قدرت و سرمایه قرار می‌گیرد و مسئولیت وکالت مردم (و حتی نسل‌هایی که هنوز به دنیا نیامده‌اند؛ اما میراث بر محیط‌زیست خواهند بود) را خواهد داشت (اجلالی، ۱۳۸۹). به‌علاوه، آن‌گونه که فارستر^۱، هیلی^۲ و اینس^۳ می‌گویند، برنامه‌ریزان امروز نقش‌هایی نظیر بسیج اجتماعی، آموزش شهروندی و میانجی‌گری را نیز برعهده گرفته‌اند (Westin, 2021؛ صرافی و همکاران، ۱۳۹۴). با این اوصاف مشخص می‌شود که برنامه‌ریزی شهری دیگر ماهیت آتلیه‌نشینی و فنی گذشته را ندارد و به کنشی سیاسی و اجتماعی و فعالانه بدل گشته است. پژوهش حاضر تلاش خواهد کرد با توجه به این چهار وظیفه نسبتاً جدید برنامه‌ریزی (وکالت، بسیج اجتماعی، آموزش و میانجی‌گری) تصویری از کنشگری برنامه‌ریزان شهری در ایران در سال‌های اخیر را تبیین نماید.

برنامه‌ریزی شهری و قدرت

می‌توان ادعا کرد که بحث‌های پر دامنه در مورد قدرت، به بزرگ‌ترین مشکل در نظریه‌پردازی و درک برنامه‌ریزی در میان محققان، نظریه‌پردازان و دانشجویان برنامه‌ریزی منجر شده است (Flyvbjerg, 2002: 353). اندیشمندان هر گروه از زاویه خاصی به توضیح مفهوم قدرت پرداخته‌اند، بعضی با دید طبقاتی به قدرت نگریسته‌اند، برخی دیگر با توجه به آثار قدرت، آن را توضیح داده‌اند و گروهی قدرت را با قابلیت تطبیق داده‌اند که هیچ‌کدام از آن‌ها خالی از ایراد نیست (اسکندری، ۱۳۸۱). در این مقاله منظور از قدرت، توانایی واداشتن دیگران به کاری است؛ بنابراین، در اینجا تأکید بر وجه اجتماعی و سیاسی قدرت است و قدرت فردی (مثلاً برای بلندکردن یک سنگ بزرگ از روی زمین بر اساس انگیزه شخصی ملاک نیست)، بلکه شکلی از قدرت که در روابط میان افراد بروز می‌کند مورد بحث خواهد بود. برای مثال، وقتی فردی اول وقت اداری سرکار خود حاضر می‌شود، یا دانشجویی خود را به‌موقع به کلاس درس می‌رساند، این امر نشانگر اثر قدرتی بیرونی بر رفتار وی است. منبع و ابزار قدرت می‌تواند پول، زور و اسلحه، دانش، اطلاعات، موقعیت کاریزما، نمره درس یا جز این‌ها باشد، اما در هر حال، باید پذیرفت که افرادی هستند که توانایی واداشتن ما به کارهایی خلاف میل‌مان را دارند.

برنامه‌ریزی شهری از آنجاکه به باز توزیع ثروت و فرصت منجر می‌گردد، در ذات خود با مفهوم قدرت روبرو خواهد بود (Forester, 2013: 7 نقل از صرافی و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۰). مفهوم قدرت در شهر به مجموعه روابط قدرت که در سطوح مختلف درون شهری در مقیاس‌های مختلف خرده فضاها تا مقیاس مناطق شهری در تقابل یا اثرگذاری بر یکدیگر هستند، دلالت می‌کند؛ بنابراین، حد جغرافیایی این مفهوم مرز محدوده‌های یک شهر است. مجموعه روابط قدرت حاکم

1. John Forester
2. Patsy Healey
3. Judith Innes

در یک محله شهری می‌تواند متمایز از محلات دیگر باشد (نژادبهرام و جلیلی، ۱۳۹۹: ۲۷۰).

جدول ۱. گروه‌بندی مفهوم قدرت

صاحب‌نظر	طبقه‌بندی مفهومی
	- مفاهیمی ذاتی است و به‌خودی‌خود وجود داشته است.
	- مفاهیمی ارتباطی است که به رابطه امر و مأمور و یا دولت و مردم مربوط می‌شود.
	- متکثر بوده و انبوهی از کنشگران صاحب قدرت در مقیاس خرد وجود دارند که اعمال قدرت می‌کنند.
راسل	- هم مفهومی منفی و مبتنی بر زور است و هم مفهومی مثبت و توان ده است.
وبر	- امری رقابتی است که از حقیقت به نحو گزینشی استفاده می‌کند.
فوکو	- دانش تولید می‌کند و دانش و قدرت مستقیماً متضمن یکدیگرند.
دودینگ	- انحطاط‌آفرین است و انضباط به معنای سازوکاری برای سازماندهی افراد در مکان است.
	- قدرت پیامد: توانایی کنشگر برای آنکه پیامدهایی را ایجاد و یا به ایجاد آنها کمک کند.
	- قدرت اجتماعی: توانایی کنشگر برای تغییر ساختار انگیزشی کنشگر دیگر یا بهره‌برداری از آن به گونه‌ای
	تعمدی تا به بروز پیامدهایی منجر شود یا به ایجاد آنها کمک کند.

منبع: نقل از نژادبهرام و جلیلی، ۱۳۹۹: ۲۶۹

از دهه ۶۰ میلادی با اهمیت پیدا کردن مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و منافع انسانی و ظهور رویکردهای انتقادی، مفاهیمی نظیر قدرت در مباحث اجتماعی مطرح و به‌تبع آن وارد حوزه برنامه‌ریزی شد (ایمانی شاملو و رفیعیان، ۱۳۹۵: ۲۸۷). نمی‌توان گفت سیاست‌گذاری عمومی و برنامه‌ریزی شهری در دنیا، محصول تصمیم‌های عقلانی مدیران و برنامه‌ریزان است. زیرا برنامه‌ها و اسناد توسعه شهری یکسره بر اساس منطق علمی و عقلانی تهیه نمی‌شوند. چنانکه روشن است، منافع گروه‌ها بر جهت‌گیری برنامه‌ها اثرگذار است. در نتیجه لازم است نسبت میان قدرت و انگیزه‌های خاص اقتصادی و سیاسی با محتوای علمی و تخصصی سیاست‌ها و برنامه‌های شهری درک شود (فلوبیر، ۱۳۹۸). باین‌حال همیشه بدین شکل نیست که قدرت به‌صورت یک‌سویه از طرف حاکمیت بر مردم اعمال شود. شهروندان نیز منابع و ابزارهایی برای اعمال قدرت دارند، به‌ویژه اگر با یکدیگر همسو و متشکل باشند. واتسلاف هاوول (۱۳۹۷) این مفهوم را «قدرت بی‌قدرتان» نامیده است. تحقیقات انجام‌شده نشان می‌دهد که پاسخ برنامه‌ریزان به این چهار سؤال در ارتباط با مفهوم قدرت بر عمل برنامه‌ریزی مؤثر است: (۱) با برنامه‌ریزی به کجا می‌رویم؟ (۲) چه کسی سود می‌برد و چه کسی ضرر می‌کند و با کدام مکانیسم قدرت؟ (۳) آیا این توسعه مطلوب است؟ (۴) چه باید کرد؟ (Flyvbjerg, 2002). پژوهش حاضر سعی می‌کند که نشان دهد برنامه‌ریزان شهری، حتی اگر به صاحبان قدرت حاکمیتی (مثلاً دولت یا شهرداری‌ها) متصل نباشند نیز می‌توانند با اتکا به مردم قدرت یابند.

برنامه‌ریزی شورشی

فضاهای خاکستری نه صرفاً طبق ضوابط و مقررات برنامه‌های توسعه شهری، بلکه همچنین به شیوه‌ای دیگر، یعنی برنامه‌ریزی شورشی شکل می‌گیرند (نجاتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۵). برنامه‌ریزی شورشی را عموماً در شکل‌گیری سکونت‌گاه‌هایی که فرآیند رسمی برنامه‌ریزی پیش‌بینی‌نشده بودند جستجو کرده‌اند، باین‌حال، در این مقاله منظور وجه دیگری از برنامه‌ریزی شورشی است که در آن، برنامه‌ریزان شهری تلاش می‌کنند به‌عنوان وکیل مردم نسبت به تضییع حقوق عمومی اعتراض کنند. بدیهی است که با این توصیف، برنامه‌ریزی شورشی به معنای به خیابان ریختن یا تخریب اموال عمومی و حرکتی از این‌دست نیست، بلکه می‌تواند در مسیرهای قانونی دنبال شود، اما نسبت به ساختارهای موجود

تصمیم‌گیری در مدیریت شهری معترض باشد. برنامه‌ریزی شورشی از ماهیت متناقض سرمایه‌داری نولیبرال استفاده می‌کند، و شکاف میان شمول و باز توزیع را روشن می‌سازد (میرآفتاب، ۱۴۰۰). در مقاله حاضر اشاره به برنامه‌ریزی شورشی از این جهت است که نسبت به ساختار کمیسیون ماده پنج و نحوه عملکرد آن اعتراض شده، هرچند پیش‌تر اشاره شد که این اعتراض، کاملاً در چارچوب قوانین موجود مطرح می‌شود.

شبکه در برابر شبکه

در حوزه برنامه‌ریزی شهری، اقدامات صاحبان سرمایه و قدرت در مقابل منافع عمومی، معمولاً با ایجاد یک شبکه انجام می‌شود. به عبارت دیگر، این‌طور نیست که یک مدیر شهری بتواند به‌تنهایی اقدامی فسادآمیز یا در جهت منافع خصوصی کند. بلکه لازم است شبکه‌ای از افراد با یکدیگر ائتلاف کنند. در این شبکه میان اعضا، فرایندهای سودبری و سودرسانی تعریف می‌شود که لزوماً مالی نیست. اعضا می‌توانند یکدیگر را در قبال عایدی حاصل از فساد یا اقدام در خلاف جهت منافع عمومی مدیون کرده و در زمان‌های بعدی بهره‌برداری موردنظر خود را داشته باشند (جلیلی و کاظمیان، ۱۴۰۳: ۲۰). گاهی نیز، ممکن است هدف اعضای ائتلاف، فساد نباشد، بلکه در پی منافع سازمانی و عمدتاً کوتاه‌مدت خود باشند، یا دچار چهل نسبت به پیامدهای تصمیمات و اقدامات خود باشند. در حال، شبکه‌ای از افراد که نتیجه عمل آن‌ها تخریب آینده شهر است، می‌تواند موجب پیدایش یک ائتلاف مخرب باشد.

جدول ۲. تعریف مفهومی انواع فساد

انواع فساد	فساد فردی (Individual Corruption)	فساد سازمانی، واحدی یا نهادی (Organizational, unit or institutional Corruption)	فساد جمعی یا شبکه‌ای (Collective or network Corruption)	فساد سیستمی، سازمان‌یافته یا نهادینه شده	
تعاریف مفهومی	فسادی است که خود تبدیل به‌قاعده و هنجار شده و در این شرایط سلامت اداری یک استثناء تلقی می‌شود. سازمان‌ها و فرایندهای اصلی دولت به‌صورت جریان عادی و روال موجود تحت سلطه و مورد استفاده افراد و گروه‌های فساد قرار می‌گیرد.	فساد سازمانی، واحد یا نهادی زمانی رخ می‌دهد که سوءاستفاده از اختیارات، منابع و رویه‌های دسترس در جهت تأمین منافع یک واحد سازمانی، نهاد و یا کل اعضای یک سازمان و بازیگران بیرونی احتمالی آن باشد. منافع حاصل از فعالیت فساد میان اعضا تقسیم می‌شود.	فساد جمعی یا شبکه‌ای زمانی رخ می‌دهد که شبکه‌ای از بازیگران بخش عمومی، خصوصی و مردمی حول یک فعالیت فساد تشکیل شود و از منافع فعالیت فساد سود سلطه و مورد استفاده افراد گروه‌ها فساد قرار می‌گیرد.	فساد سیستمی، سازمان‌یافته یا نهادینه شده، فساد است که خود تبدیل به‌قاعده و هنجار شده و در این شرایط سلامت اداری یک استثناء تلقی می‌شود. سازمان‌ها و فرایندهای اصلی دولت به‌صورت جریان عادی و روال موجود تحت سلطه و مورد استفاده افراد گروه‌ها فساد قرار می‌گیرد.	

منبع: نقل از نژادبهرام و جلیلی، ۱۴۰۳: ۲۰

نکته مهم این است که مواجهه با شبکه مخرب نمی‌تواند به‌صورت نقطه‌ای باشد. زیرا با حذف یک گره (Node) در شبکه، سایر گره‌ها و یال‌ها جایگزینی برای آن پیدا خواهند کرد. به همین دلیل تنها راه مواجهه با شبکه مخرب، ایجاد یک شبکه مولد است. یک فرد به‌تنهایی نمی‌تواند در مقابل شبکه مخرب ایفای نقش کند، اما شبکه‌ای از افراد صالح می‌تواند کنش‌های مؤثرتری در جهت مقابله با شبکه مخرب داشته باشد (یا دست‌کم سرعت تخریب را کمتر کند). به همین جهت جلیلی و کاظمیان از تعبیر «شبکه در برابر شبکه» استفاده کرده‌اند. ذکر این مبانی از این جهت اهمیت دارد که ممکن است تصور شود که برنامه‌ریزان شهری نمی‌توانند در مقابل اقدامات نهادهایی مثل کمیسیون ماده پنج ایستادگی کنند یا اقدام مؤثری انجام دهند. با این حال، باید توجه داشت که اگر برنامه‌ریزان شهری متشکل گردند و با کنشگران دیگری نظیر رسانه‌ها، تشکل‌های مردمی و دانشجویی، نمایندگان سالم و صالح مردم (مثلاً در شورای اسلامی

شهر) و مدیران و کارمندان و کارشناسان حنیف مدیریت شهری وارد ائتلاف شوند، می‌توانند برای اثرگذاری امیدوار شوند.

روش پژوهش

روش تحقیق در این مطالعه، روش روایتی مبتنی بر تجربه‌نگاری است. تجربه‌نگاری به پژوهشگران اجازه می‌دهد تا با ثبت دقیق و عمیق تجربیات مستقیم خود یا دیگران، تحولات و فرایندهای پیچیده اجتماعی را تحلیل کنند. نمونه مورد بررسی، مواجهه برنامه‌ریزان شهری با مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دوره ششم مدیریت شهری از سال ۱۴۰۰ است. در این دوره، تعداد مصوبات این کمیسیون به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته و به چهار برابر گذشته رسیده است، که برخی از این مصوبات با انتقادات جدی از سوی شهروندان همراه بوده است. برنامه‌ریزان شهری در مواردی تلاش کرده‌اند اجرای برخی مصوبات را متوقف کنند یا اصلاحاتی در آن‌ها ایجاد نمایند. نگارندگان این پژوهش خود در برخی از این فعالیت‌ها حضور داشته‌اند و با بهره‌گیری از روش تجربه‌نگاری، توانسته‌اند گزارش مستندی از نحوه کنش برنامه‌ریزان ارائه دهند که منعکس‌کننده چالش‌ها، ابزارها و راهبردهای به‌کارگرفته‌شده است.

مطالعه موردی

مواجهه برنامه‌ریزان با مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران

کمیسیون ماده پنج شهر تهران، ساختاری است که به استناد تبصره ۳ و ۴ ماده پنج قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری کشور وظیفه تصویب طرح تفصیلی شهر تهران و تغییرات آن را دارد. تلقی جاری از این «تغییرات طرح تفصیلی» این است که هر یک از مالکان شهر تهران می‌تواند درخواستی برای افزایش تعداد طبقات مجاز یا تغییر کاربری ارائه کند و کمیسیون نیز می‌تواند به‌صورت موردی با این درخواست موافقت یا مخالفت کند. ماده ۴۹ آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مصوب ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیئت وزیران تصریح دارد که بررسی تغییرات منوط به احراز ضرورت تغییر در طرح، پیشنهاد زمین مناسب برای جایگزینی برای کاربری‌های عمومی، رعایت حقوق مکنتب اشخاص و پیش‌بینی نحوه تأمین خدمات و تأسیسات زیر بنایی شهری و امکان اصلاح و جابه‌جایی شبکه‌های موجود است. با این حال به نظر می‌رسد که در دوره ششم مدیریت شهری، رویه حاکم بر کمیسیون ماده پنج منطبق بر این شرایط نبوده است. مصادیقی از موارد بحث‌انگیز در مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران که مؤید این امر است عبارت‌اند از:

- بند ۹ مصوبه ۶۴۹: کمیسیون ماده ۵ شهر تهران مصوب کرده که در پلاک زیر (واقع در شمال تهران، خیابان مقدس اردبیلی، نبش الف) یک برج سی طبقه مسکونی با همکف تجاری و هشت طبقه پارکینگ زیرزمین ساخته شود.

همان‌طور که در تصویر مشخص است، این قطعه زمین در وضع موجود باغی قدیمی با درختان کهن سال است که یک کوشک واجد ارزش در آن قرار دارد. قرار است برج به‌جای کوشک مستقر شود (البته پارکینگ احتمالاً تا زیر باغ می‌آید). عرض معبر کم است و در حال حاضر هم مسئله ترافیک در آن وجود دارد (به‌ویژه پس

از تأسیس مرکز خرید پالادیوم در گوشه دیگر شکل ۱. موقعیت پلاکی در خیابان مقدس اردبیلی که با رأی کمیسیون تقاطع مقدس اردبیلی با الف). خیابان الف یک مسیل است و پروژه در مجاورت مسیل قرار گرفتن و زیر آن هم گسل واقع شده است.

در طرح تفصیلی این قطعه به عنوان فضای سبز حفاظتی و کاربری تثبیت شده در نظر گرفته شده است. زمین پس از انقلاب مصادره شده و در حال حاضر یکی از نهادهای صاحب آن است.

- نمونه دیگر، بند ۱۷ مصوبه ۶۵۸ با موضوع رسیدگی به خطاهای اجرایی است. طبق ماده ۱۰۰ قانون شهرداری، رسیدگی به خطاهای اجرایی بر عهده کمیسیون ماده صد است و علی‌الاصول کمیسیون ماده پنج در جایگاهی نیست که نسبت به چنین موضوعی حکم صادر کند؛ بنابراین این مصوبه اساساً غیرقانونی است.

- نمونه دیگر بند ۱۶ مصوبه ۶۸۹ با موضوع کاهش سطح اشغال و افزایش ارتفاع است که اختیاراتی را به شهرداری تفویض کرده که وظیفه خود کمیسیون است و شهرداری صلاحیت قانونی استفاده از آن را ندارد.

- نمونه دیگر، مصوبه بافت‌های ناپایدار (بند ۴ مصوبه ۶۸۸) است که قاعداً باید مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری کشور را می‌گرفت؛ اما بدون تأیید آن شورای عالی اجرا می‌شود.

- نمونه دیگر ابلاغ صورت جلسه برای صدور مجوز برای احداث یک هتل سی طبقه روی همکف (از گذر شمالی که خود چندین طبقه بالاتر از گذر جنوبی است) در بالاتر از خط تراز ارتفاعی ۱۸۰۰ متر شهر تهران در شمال محله ولنجک است. این مصوبه با تنها سه امضای موافق به شهرداری منطقه ابلاغ شده بود و بر اساس آن پروانه صادر شده بود. در حالی که تبصره ۳ ماده ۵ قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری کشور تصریح دارد که مصوبات این کمیسیون با دست کم چهار امضا اعتبار پیدا می‌کنند.

شکل ۱. موقعیت زمین پرونده موسوم به هتل ولنجک

این پلاک هم در حریم گسل است، هم مطالعات ترافیکی (باتوجه به عرض کم گذر بر معبر) و مطالعات اجتماعی (باتوجه به مسدود شدن دید کوه‌الشهدا در شمال آن) در مورد آن صورت نگرفته، هم به جهت تأکیدات رهبری مبنی بر جلوگیری از ساخت‌وساز در شمال خط تراز ۱۸۰۰ متر از سطح دریا با مسئله روبروست، هم اینکه پیش از آن که برای هتل در نظر گرفته شود قرار بود که برای کاربری آموزشی منظور شود که سرانه جایگزین آن ایجاد نشده است.

یافته‌ها

بررسی اقدامات انجام شده از سوی برنامه‌ریزان شهری در مواجهه با رویکردها و اقدامات کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دوره ششم نشان می‌دهد که ابزارهای مختلفی از سوی ایشان به کار گرفته شده است. در ادامه فهرستی از این ابزارها ارائه خواهد شد:

الف) برگزاری نشست تخصصی در شورا

یکی از نخستین گام‌ها در جهت انتقاد نسبت به عملکرد مدیریت شهری در کمیسیون ماده پنج، مراجعه به شورای اسلامی شهر تهران به‌عنوان مرجع نظارتی بر شهرداری است. در این جهت، نشست از سوی کمیسیون شهرسازی شورای اسلامی شهر تهران برگزار شد که با حضور برخی از اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها در خصوص وضعیت نقد و چاره‌اندیشی شد. محتوای این نشست با پوشش رسانه‌ای قابل‌توجهی نیز همراه بود و نخستین جرقه‌ها را برای همراه‌کردن افکار عمومی و به‌ویژه جلب نظرات متخصصان آغاز کرد.

صفحه اصلی | پرونده‌ها | ویدئو | آخرین اخبار | درباره ما | تماس با ما

داغ‌ترین پرونده‌ها: سیاسی | بین‌الملل | فرهنگی | شهری | بی‌خانمان | اجتماعی

کدام منفعت عمومی؟

خانه < شهری

گزارشی از نشست کارشناسی با موضوع منفعت عمومی و مصوبات و فرآیندهای کمیسیون ماده ۵ در شهر تهران که به همت کمیسیون شهرسازی شورای شهر تهران برگزار شد

کد خبر: ۲۳۷۶۹۵۹ * ۱۵:۰۵:۲۵ ۱۴۰۲/۰۳/۲۸

نسیم‌آلین: کمیسیون شهرسازی شورای شهر تهران مشغول بررسی طرحی با هدف اصلاح فرآیندها و رویه‌های رسیدگی به پرونده‌های کمیسیون ماده ۵ در شهر تهران است. از همین رو شنبه ۲۰ خرداد نشستی با حضور اساتید و کارشناسان حوزه شهرسازی به میزبانی شورای شهر تهران برگزار شد. براساس متن پیشنهادی این طرح به نظر میرسد موضوع محوری دفاع از «منفعت عمومی» و تقویت آن در مصوبات کمیسیون ماده ۵ است.

شکل ۳. تصویر خبر خبرگزاری تسنیم در مورد نشست تخصصی در مورد کمیسیون ماده پنج در شورای شهر تهران

شایان‌ذکر است پیش‌ازاین نشست، نامه‌هایی از سوی کمیسیون شهرسازی به دانشکده‌های معماری و شهرسازی دانشگاه‌های مادر در شهر تهران جهت اظهارنظر در خصوص راهکارهای ساماندهی کمیسیون ماده پنج در شهر تهران ارسال شد که بدون پاسخ ماند. اما برخی از اعضای هیئت‌علمی آن دانشگاه‌ها در این نشست حاضر شدند و انتقادات و پیشنهادهای خود را مطرح کردند. در این نشست پیش‌نویسی از یک طرح برای تصویب شورای شهر ارائه شد که هدف آن انتظام‌بخشی و وحدت رویه در دبیرخانه کمیسیون ماده پنج و تعادل بخشی میان منافع عمومی و خصوصی در مصوبات کمیسیون ماده پنج شهر تهران بود. این طرح بعدتر در نشست‌های دیگری مورد بحث قرار گرفت که در ادامه مقاله بدان اشاره خواهد شد.

ب) تدوین پیش‌نویس طرح

یکی از مهم‌ترین گام‌هایی که در تلاش‌های انجام‌شده برای اصلاح رویه‌های حاکم بر کمیسیون ماده پنج شهر تهران صورت گرفت، تهیه طرحی از سوی کمیسیون شهرسازی شورای اسلامی شهر تهران بود. برخی از اعضای هیئت‌علمی و متخصصان شهرسازی در تهیه پیش‌نویس این طرح همکاری یا اظهارنظر داشتند. کلیات این طرح در آبان ماه سال ۱۴۰۳ به تصویب شورای اسلامی شهر تهران رسید و پس از طی زمانی نسبتاً طولانی، مصوبه «طرح انتظام‌بخشی و ایجاد شفافیت در گردش کار دبیرخانه کمیسیون ماده پنج (۵)» مورخ ۰۹/۰۲/۱۴۰۴ به تصویب رسید و جهت بررسی شورای عالی معماری و شهرسازی ارسال گردید. این طرح سرفصل‌های مختلفی را شامل می‌شود که در جدول زیر به آن‌ها اشاره شده است:

شکل ۵. نمونه‌هایی از بیانیه‌های منتشرشده در مطبوعات

تدوین‌شده بود. جالب اینکه هر دو بیانیه بدون ذکر نام منتشر شدند که نشان می‌دهد احتمالاً نگرانی‌هایی از پیامدهای احتمالی انتشار چنین بیانیه‌ای داشته‌اند.

به‌جز این دو بیانیه، بیانیه دیگری هم از سوی رئیس سابق مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران در اعتراض به عملکرد شهرداری تهیه و منتشرشده بود که توسط برخی نشریات جناح مقابل شهردار تهران قرار گرفت و علی‌رغم صحت محتوا، مورد سوءاستفاده سیاسی و مبنایی برای تسویه حساب‌های جناحی قرار گرفت و در نتیجه مؤثر واقع نشد.

ت) برگزاری نشست‌های دانشگاهی

یکی دیگر از اقداماتی که در جهت مسئولیت اجتماعی برنامه‌ریزان شهری صورت گرفت، برگزاری یک نشست تخصصی با موضوع «بازخوانی و بررسی سیاست‌های شهرسازی و معماری شهرداری تهران» بود که حاوی نکات جالب‌توجهی در خصوص کلیات عملکرد شهرداری در حوزه شهرسازی و معماری و به‌ویژه عملکرد کمیسیون ماده پنج شهر تهران بود. جالب اینکه برگزاری این نشست با حاشیه‌هایی همراه بود. ابتدا قرار بود که نشست در محل دانشگاه تهران برگزار شود، اما پس از مخالفت مسئولان دانشگاه، محل برگزاری نشست به خانه اندیشه‌ورزان منتقل شد. نشست تخصصی دیگری نیز با موضوع لایحه برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت کشور برگزار شد که ضمن این نشست به دو ماده‌ای که در پیش‌نویس این لایحه وجود داشت پرداخته شد. این دو بند یکی در خصوص حذف کمیسیون ماده پنج شهر تهران (حذف تبصره ۳ و ۴ ماده ۵ قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری شهرداری تهران) و دیگری در خصوص کمیسیون ماده صد قانون شهرداری‌ها بود. هر دو بند که البته می‌توانستند مبنایی برای تغییرات سازنده باشند، بعدتر در طی فرآیند بررسی و تصویب در مجلس شورای اسلامی حذف گردیدند.

شکل ۷. خبر برگزاری نشست تخصصی در مورد برنامه هفتم که در آن به موضوع پیشنهاد حذف تبصره ۳ ماده ۵ نیز در متن اولیه لایحه برنامه اشاره شد.

شکل ۶. خبر خبرگزاری نسیم آنلاین در مورد نشست تخصصی بررسی سیاست‌های شهرداری و معماری شهرداری تهران

شکل ۸. تصویری از یکی از نشست‌های تخصصی برگزار شده در مورد کمیسیون ماده پنج و پیامدهای رویکردهای حاکم بر آن

نشست دیگری در شهر مشهد برگزار شد که حاوی دو پیشنهاد درباره کمیسیون‌های ماده پنج بود: یکی در خصوص کمیسیون ماده پنج شهر تهران و دومی در خصوص کمیسیون ماده استان خراسان (که احتمالاً قابل‌تعمیم به کمیسیون‌های ماده پنج در استان‌های دیگر هم خواهد بود). در این نشست نیز برخی از استادان و صاحب‌نظران، در کنار تعدادی از مدیران و سیاست‌گذاران شهری، موضوع کمیسیون ماده پنج و شیوه‌های ممکن برای اصلاح فرایندهای حاکم بر آن را مورد بررسی قرار دادند.

این نشست‌ها، همگی در جهت بحث و بررسی تخصصی و نیز تبیین ابعاد موضوع برای دانشجویان و رسانه‌ها بودند. باین‌حال، برگزاری چنین نشست‌هایی با اعمال فشارهایی در جهت محدود شدن همراه می‌شوند.

ث) رجوع به مراجع قضایی

یکی دیگر از روش‌هایی که برای اصلاح روندهای حاکم بر صدور پروانه و کمیسیون ماده پنج در دستور کار گروهی از برنامه‌ریزان شهری قرار گرفت، طرح شکایت و ارجاع موضوع به دیوان عدالت اداری است. در خصوص صورت‌جلسه هتل واقع در ارتفاع بالاتر از خط تراز ۱۸۰۰ متر از سطح دریا در شمال ولنجک که با سه امضا از هفت امضا، به‌صورت غیرقانونی برای صدور پروانه ابلاغ شده بود، تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و متخصصان شهرسازی، به همراه سازمان بازرسی کل کشور دو شکایت را تقدیم دیوان عدالت اداری کردند.

بسمه تعالی		شماره پرونده:	
 <p>تاریخ تقدیم: ۱۴۰۴/۰۹/۲۲ کاربرگه: ۱۲-۲۲۰-۸۲۷۴۴۱۱ پوست: ندارد</p> <p>توجه قضائیه</p> <p>دادخواست بومی دیوان عدالت اداری</p>			
مشخصات	نام خواهان	نام پسر	شغل
مرغی عالی	جاری عدم	فرید اله	استاد دانشگاه
محمد صالح	شکوهی بیستون	ناصر	استاد دانشگاه
امیر حسین	عبدالله زاده جلال	عباس	پژوهشگر
رضا	خیرالدین	اسلام	استاد دانشگاه
کیاوش	سورجی	اوانگس	استاد دانشگاه
طرف شکایت	شهرداری تهران اداره کل حقوقی شهرداری تهران		
وکيل	سیدماضی	مصطفی کاشانی	سیدماضی وکیل
موضوع شکایت	تقاضای بومی در ۵ فصل کمیسیون ماده ۵ قانون تعیین شورای عالی شهرداری و معماری ایران (ماده ۸ مصوبه ۲۲۵ کمیسیون ماده ۵ شورای عالی شهرداری و معماری شهر تهران مورخ ۱۳۸۵/۱۱/۱۲) - موضوع: صدور مجوز امتداد بنا (پروژه ساختمانی) و - و مرکزته عملیاتی به پلاک ثبتی موضوع مصوبه کمیسیون		
پلاک و مشخصات			
<p>ریاست محترم دیوان عدالت اداری</p> <p>باسلام، به آگاهی می رسانم که بر طبق بند ۸ مصوبه ۶۲۵ کمیسیون ماده ۵ شهر تهران، با تغییر کاربری پلاک ۴۰۷۷۴۴۱۶۸ از تثبیت شده آموزشی به هتل به نفع گروه هتل های اسپیناس و احداث بنای هتل در ۲۰ طبقه روی همکف (از گذر شمالی) موافقت به عمل آمده است. (پوست یک) این مصوبه غیرقانونی طی نامه شماره ۱۱۴/۱۳۹۸ مورخ ۱۳۹۸/۱۲/۱۰ سرپرست دبیرخانه کمیسیون ماده ۵ جهت اجرا به شهردار منطقه یک ابلاغ گردیده است. (پوست ۵)</p> <p>بر طبق این مصوبه با احداث هتلی به ارتفاع ۲۰ طبقه در بالاترین ارتفاع منطقه ولنجک واقع در شهر تهران موافقت شده است. بنابراین در صورت احداث این هتل «مخفی» در چشم انداز زیبای البرز کوئیده خواهد شد که از سراسر شهر قابل مشاهده بوده و منظر شهری و منافع همه شهروندان شهر را مورد تعرض قرار می دهد. خواهان ها از اساتید شهرسازی و معماری (عضو هیات علمی دانشگاه های تهران، علم و صنعت و تربیت مدرس) ساکن در شهر تهران هستند که همانند دیگر شهروندان نسبت به احداث این بنای غیرعادی در دل کوچه های البرز معترض هستند و بنابراین ذینفع این دعوا تلقی می شوند. پس از بیان این مقدمه دلایل غیرقانونی و بی اعتبار بودن مصوبه مورد اعتراض به شرح زیر در چهار بند بیان می شود:</p>			
<p>مبلغ هزینه دادرسی: - ریال تبرعه خدمات: - ریال هزینه اوراق: - ریال جمع مبلغ قبل پرداخت: - ریال</p>			

شکل ۹. متن اولیه دادخواست ارائه شده به دیوان عدالت اداری

در نهایت، دیوان عدالت اداری صورت جلسه کمیسیون ماده پنج را غیرقانونی تلقی کرده و آن را ابطال کرد. به استناد رأی ۱۳۰۴/۳/۱۳ دیوان عدالت اداری، «حدنصاب موافقین مندرج در ذیل تبصره سه ماده پنج قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران محقق نشده و مصوبه کمیسیون ماده پنج شهرداری تهران از این حیث ایراد دارد». ضمن اینکه این رأی بازنگری در این مصوبه را منوط به تأیید شورای عالی شهرسازی و معماری کرد (زیرا طبق مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری کشور، هر نوع بلندمرتبه سازی نیازمند تهیه نقشه پهنه های مجاز بلندمرتبه سازی و تأیید آن در شورای عالی شهرسازی و معماری است و کمیسیون ماده پنج اجازه ندارد به هیچ زمینی خارج از پهنه های مصوب بلندمرتبه سازی، مجوز بلندمرتبه سازی دهد). این رأی (دست کم به صورت موقت) سبب توقف ساخت و ساز در هتل واقع در شمال ولنجک شد.

ج) کنفرانس مطبوعاتی

یکی دیگر از راهکارهای به کار گرفته شده از سوی شهروندان برای محدود کردن اقدامات غیراصولی در کمیسیون ماده پنج شهر تهران، برگزاری کنفرانس مطبوعاتی و نشست خبری بوده است. پس از طرح شکایت استادان دانشگاه علیه صورت جلسه کمیسیون ماده پنج برای صدور مجوز ساخت برای هتل شمال ولنجک، یک نشست خبری از سوی استادان دانشگاه و متخصصان شکایت کننده در این پرونده برگزار شد که ابعاد فنی موضوع و روند پیشرفت پرونده به اطلاع ارباب جراید رسید.

شکل ۳. تصویر خبر برگزاری کنفرانس خبری استادان و متخصصان در مورد شکایت علیه

هتل ولنجک

برگزاری این نشست خبری با هدف فعال کردن افکار عمومی و ایجاد مطالبه مردمی برای توقف این گونه ساخت و سازها در شهر تهران بود: اتفاقی که پیش تر به شکل مشابهی در خصوص پرونده ساخت و ساز در پارک قیصریه تهران مؤثر

واقع شده بود.

چ) مصاحبه با رسانه‌ها

یکی دیگر از اقداماتی که شهسازان در خصوص موضوع کمیسیون ماده پنج شهر تهران، برای پاسخ به دغدغه‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی خود انجام داده‌اند، مصاحبه با رسانه‌ها (مطبوعات و صداوسیما) بوده است. گرچه مباحث معماری و شهرسازی ممکن است در بدو امر موضوعاتی تخصصی و نخبگانی به حساب آیند، ولی این تجربه نشان داد که طرح دقیق موضوعات و تبیین ابعاد اثرگذاری آن بر زندگی مردم می‌تواند باعث شود اهمیت موضوع برای رسانه‌ها و افکار عمومی ملموس گردد.

شکل ۴. نمونه‌هایی از اخبار مطرح در رسانه‌ها در مورد عملکرد کمیسیون ماده پنج

ح) انتشار مقاله

یکی دیگر از اقداماتی که می‌تواند برای ادامه‌پیدا کردن جریان نقد و ایجاد گفتمان مؤثر باشد، انتشار مقالات علمی در خصوص موضوعات مدیریت شهری است. در خصوص عملکرد کمیسیون ماده پنج شهر تهران، یک مقاله در نشریه آبادی منتشر شده و یک مقاله دیگر در دست انتشار است که در فهرست منابع مقاله حاضر نیز بدان‌ها اشاره شده است. مقاله حاضر نیز یکی دیگر از این گونه تلاش‌ها است.

خ) لابی

لابی‌گری (Lobbying) یک عمل و حرفه ویژه است که منظور آن تلاش برای گسترش نفوذ یک دیدگاه و دیدگاه مشخص در دستگاه حکومتی یک کشور یا در افکار عمومی است. گرچه در بسیاری از موارد، لابی‌گری بار معنایی منفی به همراه دارد، اما به نظر می‌رسد برای پیشبرد اهداف مثبت نیز، لابی‌گری و مطالبه از طریق گفتگوی غیررسمی با افراد ذی‌نفوذ نیز می‌تواند مؤثر باشد. در خصوص کمیسیون ماده پنج شهر تهران نیز، برخی از اعضای هیئت علمی دانشگاه به سراغ شخصیت‌هایی نظیر نمایندگان فعلی و سابق مجلس، اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، علمای دینی و ... رفتند و طرح موضوع کردند.

د) نامه به مراجع بالادست

یکی از کارهایی که برای جلوگیری از برخی از آسیب‌های عملکرد شهرداری تهران و به‌ویژه کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دستور کار گروهی از شهروندان قرار گرفت، تهیه نامه برای مقام معظم رهبری است. به‌جز این نامه، پیگیری‌هایی از طریق معاون شهرداری و معماری وزارت راه و شهرسازی و مدیر دبیرخانه شورای عالی شهرداری و معماری کشور نیز صورت گرفت و مراتب امر به اطلاع ایشان رسید.

شکل ۵. بخشی از نامه تهیه‌شده برای مقام معظم رهبری

بحث

تلاش برنامه‌ریزان شهری در جهت افزایش شفافیت، قانون‌مدار کردن نهادهای حاکمیتی، حفظ حقوق عامه، مقابله با سوداگری و... با ابزارهای معمول و سنتی برنامه‌ریزی شهری دشوار خواهد بود. اگر برنامه‌ریزان شهری خود را نسبت به جامعه (اعم از افرادی که توان و بیان موردنیاز برای استیفای حقوق خود ندارند، کسانی که به حقوق خود آگاه نیستند، و نسل‌هایی که به دنیا نیامده‌اند اما امروز حقوقی دارند) مسئول بدانند، نیاز به ابزارهایی دارند تا بتوانند در مقابل هرگونه شبکه ائتلاف مخرب، شبکه ائتلاف مولد تشکیل دهند. از این جهت، برنامه‌ریزان باید چهار وظیفه «بسیج اجتماعی»، «آموزش شهروندی»، «وکالت و حمایت از مردم» و «میانجی‌گری» را با استفاده از ابزارهایی برای آگاه کردن افکار عمومی پیش ببرند. پژوهش حاضر با استناد به تجربه مواجهه برنامه‌ریزان شهری با اقدامات غیرعلمی کمیسیون ماده پنج شهر تهران، نشان داد که ابزارهایی مثل برگزاری نشست‌های تخصصی در نهادهای نظارت اجتماعی یا در دانشگاه‌ها، نگارش پیش‌نویس طرح‌های جدید برای حفظ منفعت عامه، انتشار بیانیه، رجوع به مراجع قضایی، برگزاری کنفرانس مطبوعاتی، لابی، انتشار مقاله و نامه به مراجع بالادست چگونه می‌توانند به کمک ایفای مسئولیت اجتماعی برنامه‌ریزان شهری بیایند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد که هرچند تلاش‌های برنامه‌ریزان شهری ممکن است همیشه به نتایج دلخواه منجر نشود یا نتواند تمامی حقوق عمومی را به‌طور کامل تضمین کند، اما گام‌های مستمر و پیوسته در مسیر اصلاح رویه‌ها نقش مهمی در افزایش هزینه اقدامات غیرعلمی و تضييع حقوق عامه دارد و احتمال تکرار اشتباهات مشابه در آینده را کاهش می‌دهد. به‌بیان دیگر، برنامه‌ریزان شهری به‌عنوان مدافعان حقوق عمومی، باید فراتر از چارچوب‌های رسمی و قراردادهای کاری

حرکت کنند و با بهره‌گیری از ابزارهای متنوع و شبکه‌سازی اجتماعی، مسئولیت اجتماعی خود را به‌طور فعال پیگیری کنند. ایجاد چنین شبکه‌هایی می‌تواند به تقویت جایگاه برنامه‌ریزان در عرصه سیاست‌گذاری شهری کمک کند و نقش مؤثری در حفظ منافع عمومی ایفا نماید. شفافیت و اقامه مردم به قسط و حق امری است که به‌صورت تدریجی روی می‌دهد و نیازمند جهاد و پیگیری مداوم است.

حامی مالی

این اثر حمایت مالی نداشته است.

مشارکت نویسندگان

بخش‌های مقدمه، مبانی نظری، روش، بحث و نتیجه‌گیری توسط نویسنده اول و بخش مطالعه موردی از سوی نویسنده دوم تدوین شده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند هیچ‌گونه تعارض منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تشکر و قدردانی

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که در ارزیابی کیفیت مقاله نقش داشتند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- اجاللی، پرویز. (۱۳۸۹). نظریه برنامه‌ریزی و کالتی: معرفی و نقد. *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱ (۵)، ۱۴-۱۰.
- اسکندری، محمدحسین. (۱۳۸۱). کالبدشناسی مفهوم قدرت. *حوزه و دانشگاه*، ۳۰، ۳۵-۲۷.
- امیری، منوچهر. (۱۳۹۸). مهم‌ترین علل تخریب خاک‌های کشاورزی پیرامون شهر همدان. *دو فصلنامه مدیریت اراضی*، ۷ (۱)، ۱۳-۱۰. <https://doi.org/10.22092/lmj.2019.119498>
- ایمانی شاملو، جواد و رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۵). قدرت و بازتعریف نظریه برنامه‌ریزی شهری (با تأکید بر دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا). *نشریه راهبرد*، ۲۵ (۸۰)، ۲۸۷-۳۱۹.
- جلیلی، سید مصطفی و کاظمیان، غلامرضا. (۱۴۰۳). شبکه در برابر شبکه؛ طراحی شبکه خطمشی مقابله با فساد شبکه‌ای در مدیریت کلان‌شهری. *چشم‌انداز مدیریت دولتی*، ۱۵ (۲)، ۳۷-۱۵. <https://doi.org/10.48308/jpap.2024.234740.1376>
- خوبیاری، حامد و کشاورزی، شیما. (۱۴۰۰). مسئولیت مدنی کمیسیون طرح تفصیلی در برابر خسارات ناشی از اجرای مصوبات آن نهاد. *فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی* ۱۲ (۴)، ۵۲-۴۲.
- سامانه شفافیت شهرداری تهران. <https://shafaf.tehran.ir>
- شکوهی بیدهندی، محمد صالح و عزیزی همدانی، مهدی. (۱۴۰۳). برنامه‌ریزی شهری همه‌شمول: پیشنهاد راهکارهایی برای ارتقاء همه‌شمولی و حفظ منفعت عمومی در تصمیمات کمیسیون ماده پنج شهر تهران. *نشریه آبادی*، ۲۹ (۹۲)، ۵۵-۳۷.
- صرافی، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله و چمنی‌مقدم، مهدی. (۱۳۹۴). جایگاه برنامه‌ریز در فرآیند برنامه‌ریزی شهری ایران. *فصلنامه مطالعات شهری*، ۱۲ (۳)، ۳۲-۱۹.
- عباسی، مهدی؛ عزیزی همدانی، مهدی؛ خرمشاد، مجید و شکوهی بیدهندی، محمد صالح. (۱۴۰۵). جایگزین‌شدن برنامه‌ریزی با توافق: تحلیل پیامدهای فضایی مصوبات موردی کمیسیون ماده پنج شهر تهران در دوره ششم مدیریت شهری. *اقتصاد و مدیریت شهری*، در دست انتشار.
- عبده کلاه چی، محسن. (۱۴۰۴). تحلیل قدرت و منفعت ذی‌نفعان تغییر کاربری زمین شهری. *همایش ملی شهر آینده، حکمرانی*

یکپارچه شهری.

علی‌الحسابی، مهران و یوسف‌زمانی، مهرداد. (۱۳۸۹). فرآیند طراحی معماری، تعامل میان طراح و بهره‌بردار (مدل یابی مشارکت در طراحی مسکن‌های شخصی‌ساز). نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، (۲) ۴۳، ۴۲-۳۱.

فروهر، امیر و خیرالدین، رضا. (۱۳۹۵). تجاری شدن جداره‌های شهری و تأثیر آن بر کیفیت فضایی محلات مسکونی. نمونه موردی: کوی نصر تهران. مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۶(۲۰)، ۸۴-۶۳.

فریدمن، جان. (۱۳۹۴). شورشی‌ها: مقالاتی در باب نظریه برنامه‌ریزی. ترجمه مجتبی رفیعیان و مونس نظری. انتشارات آرمانشهر.

فلویر، بنت. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی فرونسیس قدرت. ترجمه نریمان جهانزاد. انتشارات کتابکده کسری.

کاوسی رکعت، رؤیا و حسینی، مستانه. (۱۳۹۶). نقش نهادهای مدیریت شهری در توسعه پایدار شهری با تأکید بر کمیسیون ماده ۵ شهرداری اهواز. پنجمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری.

کبیری، مهرداد؛ جودکی، حمیدرضا و استعلاجی، علیرضا. (۱۴۰۲). راهبردهای کارآمدی و اثربخشی کمیسیون‌های شهرسازی در فرایند ساخت‌وساز شهری در منطقه یک تهران. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۴(۵۵)، ۶۰-۴۷.

مارکوزه، پیتر. (۱۴۰۰). سه جریان تاریخی برنامه‌ریزی شهری. ترجمه نریمان جهانزاد. پایگاه اینترنتی فضا و دیالکتیک.

محمدی، امید و رضائی، فاطمه. (۱۳۹۹). تملک رایگان با مصوبات کمیسیون‌های ماده ۵ قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری توسط شهرداری‌ها. هفتمین کنفرانس ملی فناوری‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی.

محمدی، جواد. (۱۴۰۱). دلیل تغییر کاربری‌های طرح تفصیلی شهری و تبعات آن در کاربری‌های عمومی؛ بررسی موردی: شهرداری دامغان. ششمین همایش بین‌المللی ایده‌های نوین در معماری، شهرسازی، جغرافیا و محیط‌زیست پایدار.

مرادی، میثم. (۱۴۰۲). فروش تراکما و تبیین کمیسیون ماده ۵. هفتمین کنفرانس ملی افق‌های نوین در علوم انسانی، اقتصاد، کارآفرینی.

میرآفتاب، فرانک. (۱۴۰۰). برنامه‌ریزی شورشی: قرار دادن برنامه‌ریزی رادیکال در جنوب جهانی. ترجمه سمیه زندیه. پایگاه اینترنتی فضا و دیالکتیک.

نجاتی، ناصر؛ صرافی، مظفر و نجف‌زاده، رضا. (۱۴۰۰). برنامه‌ریزی شورشی در فضاهای خاکستری؛ موردپژوهشی محله آبکوه مشهد. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۲۶(۲)، ۶۵-۷۹. <https://doi.org/10.22059/jfaup.2022.332766.672708>

نژادبهرام، زهرا و جلیلی، سید مصطفی. (۱۳۹۹). تبیین مفهوم «قدرت شهر» و اثرات آن در فرآیند توسعه شهر تهران. آرمانشهر، ۱۳(۳۳)، ۲۶۹-۲۸۰. <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.208096.2037>

نصر اصفهانی، ایمان؛ خلیلی، مرتضی و محمدی، آیدین. (۱۳۹۲). نقش مدیریت شهری در تغییر کاربری‌ها و اثرات آن بر روند رشد ترافیک شهرها (نمونه موردی محله مرداوچ اصفهان). سیزدهمین کنفرانس بین‌المللی مهندسی حمل‌ونقل و ترافیک.

هاول، واتسلاف. (۱۳۹۷). قدرت بی‌قدرتان. ترجمه احسان کیانی‌خواه. نشر نو.

References

- Abbasi, M., Azizi Hamedani, M., Khorramshad, M., & Shokouhi Bidhendi, M. S. (2026). Replacing Planning with Agreement: Analysis of Spatial Consequences of Case Approvals of Tehran's Article 5 Commission during the Sixth Period of Urban Management. *Urban Economics and Management*, in press. [in persian].
- Abdeh Kolahchi, M. (2025). Analysis of Power and Interests of Stakeholders in Urban Land Use Change. *National Conference on the Future City, Integrated Urban Governance*. [in persian].
- Ali-Al-Hesabi, M., & Yousefzamani, M. (2010). Architectural Design Process, Interaction Between Designer and User (Modeling Participation in Customizable Housing Design). *Honar-Ha-Ye-Ziba: Architecture and Urbanism*, 43(2), 31-42. [in persian].
- Amiri, M. (2019). The Most Important Causes of Agricultural Land Degradation Around

- Hamedan City. *Land Management Journal*, 7(1), 1-13. <https://doi.org/10.22092/lmj.2019.119498> [in persian].
- Ejalali, P. (2010). Advocacy Planning Theory: Introduction and Critique. *Refah and Social Development Planning Quarterly*, 1(5), 1-14. [in persian].
- Eskandari, M. H. (2002). Anatomy of the Concept of Power. *Hawzah va Daneshgah (Seminary and University)*, 30, 27-35. [in persian].
- Flyvbjerg, B. (2002). Bringing power to planning research: One researcher's praxis story. *Journal of Planning Education and Research*, 21(4), 353-366. <https://doi.org/10.1177/0739456X0202100401>
- Flyvbjerg, B. (2019). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again* (N. Jahanzad, Trans.). Ketabkade Kasra Publications. (Original work published 2001) [Note: The Persian title translates to "Phronetic Planning Power" but refers to Flyvbjerg's known work] [in persian].
- Forouhar, A., & Kheyruddin, R. (2016). Commercialization of Urban Facades and Its Impact on Spatial Quality of Residential Neighborhoods: Case Study: Nasr Neighborhood, Tehran. *Geographical Spatial Planning Journal*, 6(20), 63-84. [in persian].
- Friedmann, J. (2015). *Insurgencies: Essays in Planning Theory* (M. Rafieian & M. Nazari, Trans.). Armanshahr Publications. (Original work published 2011) [in persian].
- Havel, V. (2018). *The Power of the Powerless* (E. Kiani Khah, Trans.). No Publishing. (Original work published 1978) [in persian].
- Imani Shamloo, J., & Rafieian, M. (2016). Power and Redefinition of Urban Planning Theory (With Emphasis on the Political Economy of Space Perspective). *Rahbord (Strategy) Journal*, 25(80), 287-319. [in persian].
- Jalili, S. M., & Kazemian, G. (2024). Network Against Network; Designing a Policy Network to Combat Network Corruption in Metropolitan Management. *Journal of Public Administration Perspective*, 15(2), 15-37. <https://doi.org/10.48308/jpap.2024.234740.1376> [in persian].
- Kabiri, M., Joudaki, H. R., & Estelaji, A. R. (2023). Efficiency and Effectiveness Strategies of Urban Planning Commissions in the Urban Construction Process in District One of Tehran. *Journal of Urban Research and Planning*, 14(55), 47-60. [in persian].
- Kavousi Rok'at, R., & Hosseini, M. (2017). The Role of Urban Management Institutions in Sustainable Urban Development with Emphasis on the Article 5 Commission of Ahvaz Municipality. *The 5th International Congress of Civil Engineering, Architecture and Urban Development*. [in persian].
- Khoobiari, H., & Keshavarzi, S. (2021). Civil Liability of the Detailed Plan Commission for Damages Caused by the Implementation of Its Approvals. *Journal of Research and Development in Comparative Law*, 12(4), 42-52. [in persian].
- Marcuse, P. (2021). *Three Historical Currents of Urban Planning* (N. Jahanzad, Trans.). Faza va Dialectic (Space and Dialectic) Website. [in persian].
- MirafTAB, F. (2021). *Insurgent Planning: Placing Radical Planning in the Global South* (S. Zandieh, Trans.). Faza va Dialectic (Space and Dialectic) Website. [in persian].
- Mohammadi, J. (2022). The Reason for Changes in Urban Detailed Plan Land Uses and Its Consequences on Public Land Uses: A Case Study of Damghan Municipality. *The 6th International Conference on New Ideas in Architecture, Urban Planning, Geography and Sustainable Environment*. [in persian].
- Mohammadi, O., & Rezaei, F. (2020). Free Acquisition with Approvals of Article 5 Commissions of the Law Establishing the Supreme Council of Urban Planning and Architecture by Municipalities. *The 7th National Conference on New Technologies in Civil Engineering, Architecture and Urban Planning*. [in persian].
- Moradi, M. (2023). Density Sales and Explanation of the Article 5 Commission. *The 7th National Conference on New Horizons in Humanities, Economics, Entrepreneurship*. [in persian].
- Nasr Esfahani, I., Khalili, M., & Mohammadi, A. (2013). The Role of Urban Management in Land Use Changes and Its Effects on the Traffic Growth Trend of Cities (Case Study:

- Mardavij Neighborhood, Isfahan). *The 13th International Conference on Transportation and Traffic Engineering*. [in persian].
- Nejaddahram, Z., & Jalili, S. M. (2022). Explaining the Concept of "City Power" and Its Effects on the Development Process of Tehran. *Armanshahr Journal*, 13(33), 269-280. <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.208096.2037> [in persian].
- Nejati, N., Sarafi, M., & Najafzadeh, R. (2021). Insurgent Planning in Grey Spaces; A Case Study of Abkooh Neighborhood, Mashhad. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Architecture and Urbanism*, 26 (2), 65-79. <https://doi.org/10.22059/jfaup.2022.332766.672708> [in persian].
- Sarafi, M., Tavakolinia, J., & Chamani Moghaddam, M. (2015). The Position of the Planner in the Urban Planning Process of Iran. *Urban Studies Quarterly*, 12(3), 19-32. [in persian].
- Shokouhi Bidhendi, M. S., & Azizi Hamedani, M. (2024). Inclusive Urban Planning: Proposing Solutions for Enhancing Inclusivity and Protecting Public Interest in Decisions of the Article 5 Commission of Tehran. *Abadi Journal*, 29(92), 37-55. [in persian].
- Tehran Municipality Transparency System. <https://shafaf.tehran.ir> [in persian].
- Westin, M. (2021). The framing of power in communicative planning theory: Analysing the work of John Forester, Patsy Healey and Judith Innes. *Planning Theory*, 21(3). <https://doi.org/10.1177/14730952211043219>